

Kasiński, Jan

Religijność ludności w Puszczy Białej na przykładzie parafii Długosiodło

Studia Płockie 5, 212-226

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jan Kasiński

RELIGIJNOŚĆ LUDNOŚCI W PUSZCZY BIAŁEJ NA PRZYKŁADZIE PARAFII DŁUGOSIODŁO

Treść: Wstęp. I. Ogólna charakterystyka parafii Długosiodło. II. Znajomość prawd wiary. III. Akceptacja prawd wiary. IV. Znajomość i akceptacja prawd wiary a struktura społeczno-zawodowa. Zakończenie.

WSTĘP

W powojennej Polsce na religijność wywierają bez wątpienia duży wpływ takie czynniki jak nowy ustrój społeczno-polityczny, wprowadzający rozdział Kościoła od Państwa, postęp w dziedzinie oświaty, przełamanie izolacji wsi od większych skupisk ludności i wytworzenie się ponadlokalnych więzi między mieszkańcami wsi i miasteczek, zachodzące przemiany w życiu społeczno-gospodarczym i kulturalnym, urbanizacja, industrializacja, upowszechnienie kultury masowej.¹

W obliczu zachodzących przemian spowodowanych przez te czynniki duszpasterstwo poszukuje nowych metod skutecznego oddziaływania na człowieka. W tym celu niezbędne jest dobre poznanie stanu religijności parafian i odpowiednia jej interpretacja. Dopiero wtedy można planować duszpasterstwo. Poznaniu zaś religijności społeczeństwa służą szczegółowe badania socjologiczne. Są one jednym z ważnych elementów dokonującej się odnowy Kościoła. Dziś nie ulega już wątpliwości, że bez szczegółowych badań nad stanem religijności, i to w różnych regionach, pożądana odnowa duszpasterstwa nie nastąpi, a jeśli nawet nastąpi, to będzie powierzchowna i z pewnością nie dostosowana do istniejących potrzeb.

W myśl tego postulatu, zostaną tu zreferowane wyniki badań nad religijnością katolików w Puszczy Białej na przykładzie parafii Długosiodło. Wywiadem-kwestionariuszem objęto 254 osoby w wieku od 15 lat wzwyż. Badania prowadzono w miesiącach wakacyjnych 1970 roku. Dobór próby badawczej oparto o populację określoną granicami terytorialnymi parafii oraz kryterium wieku od 15 lat wzwyż. Schemat doboru próby był systematyczny.

Badania, które zostaną tutaj zreferowane, dotyczą szczegółowego zagadnienia, mianowicie znajomości prawd wiary i ich akceptacji. Całokształt rozważań zostanie przedstawiony w następującym porządku: najpierw ogólna

¹ Piwowarski Wł. ks., Przemiany religijności ludowej, Homo Dei 31 (1962) 153.

charakterystyka badanej populacji, następnie znajomość i afirmacja prawd wiary, wreszcie zostanie pogłębiona znajomość i akceptacja tych prawd przez zwrócenie uwagi na zróżnicowanie w zależności od płci, wieku, wykształcenia i zawodu.

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARAFII DŁUGOSIODŁO

Parafia Długosiodło leży w północno-wschodniej części Puszczy Białej, zwanej również Puszczą Nadbużańską. Puszcza Biała rozciąga się między Bugiem a Narwią oraz miastami: Różanem, Ostrowią Mazowiecką, Brokiem i Wyszkwem.²

Parafia Długosiodło pod względem administracyjnym należy w większej części do b. powiatu wyszkowskiego, tylko nieliczne wioski w północno-wschodniej części należą do b. powiatu ostrowskiego. Urodzajność gleb, tak w całej Puszczy Białej, jak i w parafii, jest bardzo słaba; jest to gleba bielicowa wytwarzana na luźnych piaskach, zaliczana do V i VI klasy gruntowej.

Teren parafii obejmuje 32 wioski, w tym 7 wiosek odległych od kościoła parafialnego o ponad 9 km. Mieszka na nim 7518 osób.

Kościelna wieś Długosiodło jest ośrodkiem centralnym dla okolicy w zakresie handlu i usług. Tu mieści się także siedziba parafii i władz administracyjnych. Samo Długosiodło pod względem charakteru społecznego zbliżone jest do małego miasteczka; struktura społeczno-zawodowa jest tu bardziej zróżnicowana, istnieje gęstsza sieć placówek usługowych i handlowych (13 sklepów GS, restauracja, kawiarnia).

Rolnictwo znajduje się na niskim poziomie kultury i słabo się rozwija. Wpływają na to: a. słaba jakość gleby (V i VI klasa); b. przywiązanie do gospodarki tradycyjnej; c. rozdrobnienie gospodarstw chłopskich; d. brak komasacji w niektórych wioskach. Na terenie parafii istnieją wyłącznie gospodarstwa indywidualne. Struktura gospodarstw gromady Długosiodło przedstawia się następująco:

1— 2 ha	13,2%	gospodarstw	4,2%	użytków
2— 5 ha	45,2%	"	34,4%	"
5— 7 ha	21,4%	"	25,9%	"
7—10 ha	15,4%	"	26,0%	"
10—15 ha	3,5%	"	8,2%	"
powyż. 15 ha	0,3%	"	1,4%	"

Przeważająca liczba gospodarstw nie potfi zapewnić utrzymania ze względu na niedostateczną ich dochodowość, wynikającą ze zbyt małej powierzchni, rozdrobnienia na szereg działek niewielkiej towarowości oraz wspomnianej już kultury rolnej.

Na terenie parafii mieszka 3.697 osób czynnych zawodowo, wśród nich około 38,0%³ stanowią osoby pracujące poza rolnictwem, stąd nie można twierdzić, że Długosiodło jest parafią typowo rolniczą. Znaczny odsetek osób pracuje w miejscowych tartakach, w lesie lub dojeżdża do Warszawy czy Wyszkowa.

Dojazdy pozwalają zatrudnić nadwyżkę ludności rolniczej zamieszkałej w parafii. Zwykle jeden członek rodziny dojeżdża do pracy poza rolnictwem,

² Chętnik A.: Puszcza Kurpiowska, Warszawa 1915, s. 10.

³ Por. Księga stanu wiernych parafii rzymsko-katolickiej w Długosiodle. Dane z dnia 2.II.1970 r. Opracowanie autora artykułu.

a reszta zajmuje się gospodarstwem rolnym. Powstała na badanym terenie znaczna warstwa tzw. chłopo-robotników jest — wydaje się — charakterystyczna dla współczesnych stosunków na wsi kurpiowskiej. Wobec zakorzenionej niechęci do całkowitego porzucenia gospodarstwa rolnego przy podejmowaniu pracy poza rolnictwem grupa ta stale się powiększa.

Pod względem religijnym parafia nie jest zróżnicowana, 99% stanowią katolicy obrządku rzymskiego, 1% to świadkowie Jehowy i bezwyznaniowi. Praktyki religijne parafian poza misjami, rekolekcjami, odpustami i ważniejszymi uroczystościami w ciągu roku, nie przedstawiają się zbyt imponująco. Trzeba jednak uwzględnić znaczną odległość od kościoła z wielu miejscowości, piaszczyste drogi, dojazdy do pracy tzw. „chłopów — robotników”, wskutek czego pokaźna część parafian uczestniczy we Mszy św. co drugą lub co trzecią niedzielę, albo jeszcze rzadziej. Przy tym bardziej regularnie uczęszczają do kościoła kobiety niż mężczyźni. Dla ustalenia stanu „dominantes”⁴ dokonano kilku obliczeń wiernych sposobem „de visu”, czyli po prostu przeliczono wiernych wchodzących do kościoła na Mszę św. w miesiącach: maju, wrześniu i listopadzie 1970 roku.

Wyniki obliczeń zawiera poniższe zestawienie:

TAB. 1 UCZESTNICTWO WE MSZY ŚW.

Data	g. 7 ¹⁵	g. 9 ⁰⁰	g. 10 ¹⁵	g. 11 ³⁰	g. 17 ⁰⁰	Ogół.	% zobowiązanych
10. V.70	100	452	827	351	170	1909	42,5
31. V.70	131	521	927	452	211	2242	35,8
31.IX.70	111	611	911	572	132	2276	41,8
15.XI.70	98	417	823	437	161	1936	36,3

Stan uczestników Mszy św. waha się więc w granicach: 35,8—42,5%⁴. Można przyjąć, że w przeciętną niedzielę roku (wiosną lub jesienią) bierze udział we Mszy św. około 40% katolików. Latem, jak się zdaje, następuje wzrost o 10%, przy czym należy wziąć pod uwagę przyjezdnych, młodzież ze szkół średnich oraz gości z miasta. Podany wskaźnik: 40% uwzględnia przeciętną liczbę obecnych na niedzielnej Mszy św., z czego wcale nie wynika, że te same osoby uczęszczają w każdą niedzielę do kościoła.

W kwestionariuszu wywiadu problemu uczęszczania do kościoła dotyczyło pytanie: „Jak często uczęszcza Pan(i) na Mszę św.?”

Wyniki podaje tabela:

TAB. 2 KATOLICY PRAKTYKUJĄCY W NIEDZIELĘ I ŚWIĘTA

Częstotliwość	L	%
kilka razy na tydzień	3	1,2
w każdą niedzielę i święta	79	31,4
około 2 lub 3 razy w miesiącu	44	17,2
około 1 raz w miesiącu	73	28,5
tylko w większe święta	45	17,8
nigdy od lat	10	3,9
Razem	254	100,0

⁴ Terminem „dominantes” w socjologii religii określa się tych, którzy są zobowiązani do uczestnictwa w niedzielnej Mszy św., względnie tych, którzy biorą w niej udział.

Porównując wyniki uzyskane z obliczeń frekwencji na Mszy św. w przeciętną niedzielę, z wynikami uzyskanymi w wywiadzie, ogólny stan praktyki wypada na korzyść wywiadu. Nie można wykluczyć, że respondenci podali nieco zawyżone liczby.

Biorąc jednak pod uwagę wyniki obliczeń frekwencji wiernych na Mszy św. i dane uzyskane z wywiadu, można sądzić, że wśród tzw. dominantes około 30% praktykuje systematycznie, 45% niesystematycznie: 2—3 razy w miesiącu lub jeszcze rzadziej.

Oprócz katolików tzw. dominantes jest jeszcze dość pokaźna, bo wynosząca około 20% ogółu zobowiązanych grupa praktykujących tylko w większe święta, takie jak: Boże Narodzenie, Wielkanoc, Boże Ciało, odpusty parafialne, Wszystkich Świętych, Niedziela Palmowa itp. Tradycja „katolików świeżących” jest głęboko zakorzeniona wśród parafian.

Pozostałą grupę ludności, obejmującą około 5% ogółu katolików zobowiązanych, stanowią ci, którzy utracili z różnych względów kontakt z kościołem parafialnym. Do tej liczby zalicza się również niewierzących i bezwyznaniowych, ale na badanym terenie są to raczej sporadyczne wypadki.

Do księży na ogół wszyscy wierni odnoszą się z szacunkiem. Ksiądz cieszy się dużym autorytetem, niemalże wszyscy chcą go mieć w swojej rodzinie. Najbardziej ceniony jest ksiądz dbający o parafię — „dobry gospodarz”. Niewielka warstwa ludzi, głębiej przejmująca się ideałami głoszonymi przez księdza, stawia pod jego adresem większe wymagania w zakresie realizowania ideałów, które głosi.

II. ZNAJOMOŚĆ PRAWD WIARY

Przedstawiona wyżej charakterystyka parafii Długosiodło miała na celu podanie ogólnych informacji o życiu religijno-moralnym badanej zbiorowości. Tu natomiast w sposób bardziej szczegółowy zostaną zreferowane wyniki badań dotyczących znajomości prawd wiary oraz ich akceptacji przez wiernych.

W tym celu postawiono respondentom kilka pytań, np.

1. „Czy Pan(i) potrafi wymienić Osoby Trójcy Św.?”
2. „Kim — zdaniem Pana(i) — jest Pan Jezus?”
3. „Co według nauki Kościoła katolickiego dzieje się z duszą człowieka po śmierci?”

TAB. 3. ZNAJOMOŚĆ PRAWD RELIGIJNYCH PRZEZ PARAFIAN

Prawdy religijne	poprawnie		błędnie		nie znają		brak danych		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Trójca Św.	227	90	11	4	16	6	7	—	254	100
Pan Jezus	147	57	68	26,7	39	25,3	—	—	254	100
Losy duszy	198	77,9	24	9,5	27	10,7	5	1,9	254	100

Jak informuje tabelka, najlepiej wypadła odpowiedź na pytanie dotyczące Trójcy Św. Tylko nieliczni spośród zapytywanych nie potrafili dać odpowiedzi prawidłowej. Około 4% wymieniło błędnie Osoby Trójcy Św., np. „Bóg Ojciec, Pan Jezus, Matka Boska” (nr 70), „Duch Św., Duch Boży i Pan Jezus”

(nr 44), „Jezus, Maryja i św. Józef” (nr 20). Niestety, 6% osób nie potrafiło wymienić ani jednej Osoby Trójcy Św.

Natomiast zaskakująco słabo wypadła odpowiedź na drugie pytanie. Tylko 57% respondentów zdołało odpowiedzieć poprawnie, kim jest Pan Jezus. Znaczny odsetek osób pojmuje tę podstawową prawdę błędnie. Jako ilustracja mogą służyć niektóre odpowiedzi: „Pan Jezus to Bóg wszechmogący, stwórciel nieba i ziemi, Pan najwyższy wszystkich rzeczy” (nr 88), „Pan Jezus to Duch Boży” (nr 139), „Pan Jezus to taki człowiek, co robił cuda i założył Kościół” (nr 23). Odsetek osób, które oświadczyły, że nie wiedzą, kim jest Pan Jezus, sięga aż 15,3%.

Niemalą trudności doświadczali respondenci przy pytaniu dotyczącym losów duszy po śmierci. Najwięcej odpowiedzi, które uznano za poprawne brzmiało: dusza po śmierci idzie na sąd Boży. A więc odpowiedź stereotypowa, niedoprecyzowana. Spośród tych, którzy wiedzą o sądzie Bożym, tylko nieliczni znają terminologię: „sąd szczegółowy” i „ostateczny”. 77,9% zna ową prawdę zadowalająco, zaś 20,2% — błędnie lub też nie zna wcale. A oto charakterystyczne odpowiedzi błędne: „Niewierzących dusza idzie do piekła, lecz ci, co chodzą do Kościoła, to idą do Matki Boskiej i Pana Jezusa” (nr 186); „Dusza ludzka czeka na Chrystusa, który przyjdzie sądzić żywych i umarłych” (nr 37).

Następne pytanie dotyczyło bezpośrednio rozumienia pacierza, a pośrednio znajomości prawdy o zmartwychwstaniu ciała. „O czym Kościół chce nas pouczyć w słowach odmawianych w pacierzu: Wierzę w ciała zmartwychwstanie? Proszę wybrać jedną prawidłową, zdaniem Pana(i), odpowiedź spośród tych, które Panu(i) przeczytam:

- a. Pan Jezus powstał z grobu żywy.
- b. Na sąd ostateczny staną tylko dusze ludzkie.
- c. Na sąd ostateczny dusza znowu połączy się z ciałem i wszyscy umarli powstaną żywi.”

Należy nadmienić, że „Wierzę w Boga” jest odmawiane przez katolika codziennie rano i wieczorem oraz podczas Mszy św. w każdą niedzielę i większe święto. Dla uproszczenia poszczególne warianty podanych odpowiedzi oznaczono symbolami:

„A” — Pan Jezus powstał z grobu żywy.

„B” — Na sąd ostateczny staną tylko dusze ludzkie.

„C” — Na sąd ostateczny dusza znowu połączy się z ciałem i wszyscy umarli powstaną żywi. Oto wyniki:

TAB. 4. ROZUMIENIE PACIERZA PRZEZ PARAFIAN

A		B		C		Ogółem	
Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
88	34,0	35	13,0	131	53,0	254	100,0

Z zestawienia wynika, że niewiele ponad połowę respondentów rozumie właściwie słowa odmawiane w pacierzu: „Wierzę w ciała zmartwychwstanie”. Blisko 1/3 odnosi te słowa do zmartwychwstania Chrystusa, a 13% respondentów — do sądu ostatecznego, na którym staną tylko dusze ludzkie. Nasuwa się ogólny wniosek, że rozumienie pacierza, a co za tym idzie, jednej z podstawowych prawd wiary, jest zaskakująco niskie.

Znacznie lepiej wypadła odpowiedź na pytanie dotyczące znajomości sakramentów św. Respondentom postawiono pytanie: „Ile jest sakramentów świętych? — Czy może Pan(i) wymienić?” Jak widać, pytanie składa się z dwóch części: I — Ile jest sakramentów? II — Jakie są, czy respondent potrafi je wymienić? Rozróżnienie to, jak się okazało w toku badań, jest dość ważne, gdyż wiele osób odpowiedziało na pytanie „ile?”, natomiast wymieniło tylko kilka sakramentów lub nie potrafiło wymienić ani jednego. Wyniki przedstawiają się następująco:

TAB. 5. ZNAJOMOŚĆ SAKRAMENTÓW ŚWIĘTYCH

I				II							
znają		nie znają		wszystkie		niektóre		błędnie		wcale	
L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
242	97	12	3	212	84	30	12	6	2	6	2

Z zestawienia wynika, że tylko 3% respondentów nie wie, ile jest sakramentów św., często wśród tych odpowiedzi mieszają je z przykazaniami Bożskimi lub kościelnymi. W porównaniu z innymi prawdami stosunkowo dużo (84%) respondentów wymieniło poprawnie wszystkie sakramenty. Ci jednak, których odpowiedzi uznano za poprawne, niektóre sakramenty traktowali często jako główne prawdy wiary, grzechy główne itp. Co spowodowało, że parafianie stosunkowo dobrze znają sakramenty? Chyba to, że należą one do tzw. dużego pacierza, którego katolicy uczą się w czasie katechizacji przed I i II Komunią św., przed bierzmowaniem i małżeństwem. W tradycyjnym duszpasterstwie w czasie przygotowania do sakramentów św., kładziono duży nacisk na znajomość pacierza, który należy codziennie odmawiać. W przekonaniu wiernych nieodmówienie pacierza jest grzechem, z którego należy się spowiadać.⁵

Mimo stwierdzenia, że wierni jedne prawdy znają gorzej, inne lepiej, ogólny poziom znajomości owych prawd jest dość niski. Z wyżej omówionych prawd parafianie długosielscy najlepiej znają określenie Trójcy Św. — (98%), dalej Sakramenty św. (84%), następnie losy duszy (77,9%), w dalszej kolejności idzie znajomość Chrystusa (57%). Najslabiej przedstawia się rozumienie pacierza (53%) Co wpływa na taki stan rzeczy?

Być może niektóre prawdy nie dość jasno zostały podane w nauczaniu katechetycznym? Wydaje się jednak, że najważniejszą przyczyną niskiego stanu wiedzy religijnej jest to, iż ludność Kurpi Białych (a więc także i parafii Długosiodło) — głęboko tkwi jeszcze w tradycji. Jedną z cech tradycyjnej religijności jest rytualizm, zbyt mocne akcentowanie uczuciowej strony religii. W takiej religijności wystarczy, że odmawia się pacierz, że uczęszcza się na Msze św., że zdejmuje się czapkę przed krzyżem. Wierni mało zastanawiają się nad rozumieniem i pogłębianiem wiary.⁶ Równocześnie bowiem daje się zauważyć brak tzw. wątpliwości religijnych.⁷ Potwierdza się tu prawidłowość, którą zauważył ks. Piwowarski badając ideologię religijną południowej War-

⁵ Por. Czarnowski S., Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego. W: Dzieła T. I. Warszawa 1956, s. 105.

⁶ Por. Tamże, s. 105.

⁷ Piwowarski Wł. ks., Z badań nad percepcją ideologii katolickiej na południu Warmii, Studia Warmińskie 2 (1965) 118.

mii: im głębiej katolicy tkwią w religijności tradycyjnej, tym mniej mają wątpliwości o charakterze doktrynalnym, bo nie pozwala im na to uznawany i akceptowany w grupie system wartości.⁸ Ludność w Puszczy Białej w dużym stopniu tkwi jeszcze w tradycji, broni się przed wpływami z zewnątrz, aczkolwiek te wpływy istnieją i przyczyniają się do rozluźnienia więzi tradycyjnych. Szczególnie da się to zauważyć wśród tzw. chłopów-robotników, których na terenie parafii, jak zresztą w całej Puszczy Białej, pojawia się z roku na rok coraz więcej. Wyrazem owego tradycjonalizmu są odpowiedzi na pytanie: „Czy ma Pan(i) wątpliwości religijne? Jeśli tak, to jakie?” Okazało się, że na 254 badanych tylko 12 respondentów odpowiedziało twierdząco lub też zasygnalizowało pewne wątpliwości nie wymieniając ich jednak. Dodać należy, że wśród osób mających wątpliwości, najwięcej było osób ze średnim wykształceniem.

W celu lepszego poznania stanu wiedzy religijnej postawiono respondentom pytania: „Czy Pan(i) czyta czasem:

- a. Pismo św.; b. Katechizm?; c. Książki religijne?; Jeśli tak, proszę wymienić tytuły książek przeczytanych w ostatnim roku; d. Gazety religijne? Jeśli tak, to jakie?

Chodziło o zorientowanie się, w jakim stopniu wierni uzupełniają wiedzę religijną poza kazaniami. Przystępując do analizy odpowiedzi na powyższe pytania, trzeba zapytać, czy parafianie mają możliwość korzystania z literatury popularno-religijnej. Jeśli chodzi o Pismo św. i katechizmy, odpowiedź wypadła twierdząco. Katechizm na ogół znajduje się w tych rodzinach, których członkowie uczęszczają na naukę religii. Brak natomiast należącego zainteresowania Pismem św. oraz zrozumienia potrzeby korzystania z niego, mimo że miejscowi duszpasterze przy różnych okazjach zachęcają do czytania tej Księgi. Jeszcze gorzej przedstawia się stan czytelnictwa książek religijnych oraz prasy katolickiej. Niejednokrotnie respondenci skarżą się na brak książek religijnych i gazet. Niewielka część parafian wypożycza książki od miejscowych duszpasterzy.

TAB. 6. STAN CZYTELNICTWA RELIGIJNEGO

Książki relig. i czasopisma	Tak		Nie		Brak danych		Ogółem	
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
Pismo św.	28	11,0	223	87,8	3	1,2	254	100
Katechizm	153	60,3	96	37,8	1	2,0	254	100
Książki rel.	31	12,2	222	87,3	1	0,5	254	100
Prasa relig.	43	17,0	206	81,1	5	2,0	254	100

Z zestawienia wynika, że najbardziej poczytny jest katechizm (60,3%). Jednak kontakt z katechizmem jest sporadyczny; bierze się go do ręki, gdy trzeba dziecko przygotować do pierwszej i drugiej Komunii św.⁹ Nierzadko spotyka się odpowiedź: „Czytam, gdy przygotowuję dzieci do Komunii”. (nr 123) „Czyta się przed kolędą, bo ksiądz pyta” (nr 161); „Przed ślubem” (nr 141). Z odpowiedzi wynika, że parafianie sięgają po katechizm nieregularnie. Jeszcze gorzej przedstawia się znajomość Pisma św. Dość nieliczne są

⁸ Tamże, s. 138.

⁹ W diecezji płockiej jest rozpowszechniona praktyka I i Generalnej Komunii św. Przygotowanie do I Komunii św. odbywa się w II klasie (tzw. mały katechizm), natomiast do Generalnej w IV (tzw. duży katechizm).

np. wypowiedzi: „Czytam w niedziele Wielkiego Postu” (nr 2). Pismo św., jeśli nawet znajduje się w rodzinie, to jednak czytane bywa rzadko. „Czytałem raz w roku” (nr 57). Podobnie przedstawia się czytelnictwo książek religijnych. Niektórzy respondenci uskarżają się, że nie mają skąd ich wziąć. Niewielu tylko wyliczało tytuły np.: „Stworzenie i naprawa”, „Listy Nikodema”, „Czytanki majowe” itp. Znikomy i dorywczy jest także kontakt z prasą katolicką (17%). Badani wymieniają następujące tytuły czasopism religijnych: „Gość Niedzielny” (30 razy), „Słowo Powszechne” (9 razy), „Przewodnik Katolicki” (1 raz), „Za i Przeciw” (2 razy), „Zorza Świąteczna” (1 raz). Lektura wymienionych czasopism jest niesystematyczna, tylko znikomy odsetek czyta regularnie „Gościa Niedzielny”, sprawozdanie przez proboszcza.

III. AFIRMACJA PRAWD WIARY

Kolejne pytania kwestionariusza dotyczyły zagadnienia afirmacji prawd wiary. W tym celu postawiono respondentom następujące pytania: 1. „Czy Pan(i) wierzy w to, że jest Bóg w trzech osobach?”, 2. „Czy Pan(i) wierzy w to, że Bóg stał się człowiekiem i umarł za nas na krzyżu?”, 3. Czy Pan(i) wierzy w to, że każdego człowieka po śmierci czeka nagroda lub kara za jego życie na ziemi?”, 4. „Czy Pan(i) wierzy w to, że ciało Pana(i), które po śmierci rozkłada się w ziemi, znowu połączy się razem z duszą na sądzie ostatecznym?”.

Odpowiedzi wypadły następująco:

TAB. 7. STOPIEŃ AKCEPTACJI PRAWD WIARY PRZEZ PARAFIAN

Prawdy	Tak		Nie		Nie mam zdania		Ogółem	
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
Trójca Św.	250	98,4	2	0,8	2	0,8	254	100
Życie pozagrobo-								
we	235	92,5	9	3,5	10	4,0	254	100
Pan Jezus	250	98,4	2	0,8	2	0,8	254	100
Zmartwych-								
wstanie	228	89,8	9	3,5	17	6,7	254	100

Bardzo duży odsetek respondentów wierzy w istnienie Boga trójosobowego — 98,4%. Negują ową prawdę tylko 2 osoby, tj. 0,8%; nie mają zdania (wątpią) również 2 osoby. Prawda o Bogu trójosobowym ma charakter teoretyczny, nie łączy się z konsekwencjami życiowymi, stąd też neguje lub wątpi w nią niezbyt wysoki odsetek respondentów. Większy jest natomiast odsetek niewierzących lub wątpiących w istnienie życia pozagrobowego. Wątpiący i nie wierzący w tę prawdę stanowią 7,5% wszystkich ankietowanych. W porównaniu z badaniami przeprowadzonymi w parafii Lutocin¹⁰ (diecezja płocka) oraz w okolicach Płocka odsetek odrzucających lub wątpiących jest w Długosiodle większy o 3%, a o 4,2% mniejszy niż w podmiejskiej parafii płockiej.¹¹ W istnienie Boga, który stał się człowiekiem i umarł na krzyżu, czyli w Jezusa Chrystusa, wierzy również dość duży odsetek respondentów (98,2%);

¹⁰ Płoski S. ks., Religijność ludności wiejskiej (na przykładzie socjografii parafii Lutocin, Lublin 1968, s. 63. Praca dyplomowa powstała na KUL, (maszynopis).

¹¹ Mariński J. ks., Religijność parafii podmiejskiej w rejonie uprzemysłowionym, Lublin 1968, s. 58. Praca dyplomowa powstała na KUL (maszynopis).

nie wierzy około 1,8%. Należy jednak pamiętać o tym, że obie prawdy wiary w mniejszym stopniu niż inne dogmaty są związane z codziennym życiem i — być może dlatego — tak wysoki odsetek respondentów daje odpowiedź twierdzącą.

Najwięcej osób wątpi lub wprost podważa prawdziwość dogmatu o zmartwychwstaniu ciał (10,2%). Na podstawie uwag, jakie w związku z tym pytaniem nasunęły się można przypuszczać, że przyczyną takiego stanu rzeczy była trudność w zrozumieniu prawdy. Jak może np. zmartwychwstać ktoś, kto za życia stracił jakąś część ciała, np. nogę lub rękę¹²? Uderza ciekawe spostrzeżenie: przy dość niskim poziomie wiedzy istnieje wysoki stopień akceptacji prawd wiary. Jest to zjawisko charakterystyczne dla religijności ludowo-tradycyjnej, nie pogłębionej. W takim modelu religijności człowiek wierzy tak, jak wierzą inni, bo także ojciec i matka byli ludźmi wierzącymi. Religia dla mieszkańców Puszczy Białej to coś odziedziczony po przodkach. Tych zaś wspomina się z pietyzmem, ceni się ich stateczność i mądrość, dostrzega w nich dobrych gospodarzy. Stąd wypływa naturalny szacunek także dla ich wiary¹³.

IV. ZNAJOMOŚĆ I AKCEPTACJA PRAWD WIARY A STRUKTURA SPOŁECZNO-ZAWODOWA

W dotychczasowych uwagach przedstawiono faktyczny stan znajomości i akceptacji prawd wiary, charakterystyczny dla badanej grupy. Warto wskazać, w jaki sposób warunkują go niektóre czynniki społeczne, takie jak: płeć, wiek, wykształcenie i zawód.

a. Znajomość i akceptacja prawd wiary a struktura płci. We wszystkich dotychczasowych badaniach potwierdza się regularność: większy stopień znajomości i akceptacji prawd wiary występuje wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Jak wygląda to zjawisko na terenie Długosiodła?

TAB. 8. ZNAJOMOŚĆ PRAWD RELIGIJNYCH A STRUKTURA PŁCI (%)

Prawdy relig.	poprawnie		błędnie		nie znają		brak danych	
	M	K	M	K	M	K	M	K
Trójca Św.	89,2	90,8	4,4	3,6	6,4	5,6	—	—
Pan Jezus	54,3	59,7	28,0	25,4	17,7	14,9	—	—
Losy duszy	75,0	80,8	10,6	8,4	11,8	9,6	2,6	1,2

Z zestawienia wynika, że kobiety wykazały większą znajomość zasad wiary niż mężczyźni. Różnica ta nie jest jednak zbyt duża, sięga przy dwu ostatnich prawdach około 5%.

TAB. 9. ZNAJOMOŚĆ SAKRAMENTÓW ŚW. A STRUKTURA PŁCI (%)

I				II							
znają		nie znają		wszystkie		niektóre		błędnie		wcale	
M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
96,8	97,2	3,2	2,8	80,8	87,2	12,2	11,8	3,0	1,0	4,0	—

¹² Por. Piwowarski Wł. ks., Z badań nad percepcją... art. cyt., s. 139.

¹³ Grygel S., Tischner J. ks., Szkic religijności wsi współczesnej, Znak XVIII (1966) 1455—1473.

Okazuje się, że kobiety i w tym przypadku lepiej wiedzą, ile jest sakramentów św. (I) oraz trafniej potrafią je wyliczyć (II). Znajomość ta jest uwarunkowana praktyką odmawiania codziennego pacierza.

Kobiety wykazują również większą skłonność do akceptacji prawd wiary. Różnicowanie w tej dziedzinie przedstawia tabelka.

TAB. 10 STOPNIE AKCEPTACJI PRAWD WIARY A STRUKTURA PŁCI (%)

Prawdy religijne	tak		nie		nie mam zdania	
	M	K	M	K	M	K
Trójca Św.	97,6	99,2	0,8	0,7	1,6	—
Życie pozagrob.	90,5	94,5	4,2	2,8	5,3	2,7
Pan Jezus	97,6	99,2	0,8	0,7	1,6	—
Zmartwychwstanie	87,8	91,8	4,3	2,7	7,9	5,5

Na ogół jednak nie dostrzega się zbyt wielkiego różnicowania, choć odsetek uznających wszystkie prawdy wiary jest większy niż odsetek mężczyzn. Dzieje się tak może dlatego, że kobiety częściej przebywają w domu, mają kontakty rzadsze z miastem, w mniejszym stopniu oddziałuje na nie kultura masowa. Mężczyźni, a szczególnie tzw. chłopi-robotnicy, bardziej są podatni na uleganie wpływom tej kultury. Obydwie kategorie osób częściej negują prawdy „praktyczne” niż „teoretyczne”, czyli te, których związek z działalnością bezpośrednio-praktyczną człowieka jest trudniej dostrzegany.

b. Znajomość i akceptacja prawd wiary a struktura wieku

TAB. 11. STOPIEŃ ZNAJOMOŚCI PRAWD WIARY A STRUKTURA WIEKU (w %)

Prawda religijna	Wiek	Poprawnie	Błędnie	Nie znają
Trójca Św.	15—18	96,0	2,5	1,5
	19—25	93,3	4,0	2,7
	26—45	86,4	4,9	8,7
	46—60	85,3	5,3	9,4
	61 i więcej	91,2	3,7	5,1
Pan Jezus	15—18	73,1	6,0	19,5
	19—25	58,8	29,5	11,5
	26—45	45,2	48,3	6,5
	46—60	40,4	31,0	23,8
	61 i więcej	58,2	21,8	18,2
Łosy duszy	15—18	94,3	4,6	0,9
	19—25	80,0	11,4	7,4
	26—45	82,0	13,0	5,0
	46—60	58,0	11,6	27,0
	61 i więcej	71,4	12,3	14,0

Ile jest sakramentów św. (I) Czy mógłby Pan(i) je wymienić (II)

	Wiek	znają	nie znają	wszystkie	niektóre	błąd.	wcale
	15—18	100,0	—	100,0	—	—	—
Sakra- menty	19—25	98,5	1,5	75,5	20,4	2,1	2,0
	26—45	93,2	6,8	71,3	19,3	2,3	2,0
św.	46—60	95,3	4,7	72,2	20,3	4,0	3,5
	61 i w.	100,0	—	100,0	—	—	—

Jak wynika z zestawienia, w zakresie znajomości najlepiej ze wszystkich grup zorientowane są osoby w wieku 15—18 i 19—25 oraz powyżej 60 lat. Mniejszą znajomość wykazują osoby w wieku 26—45, najniżej stoi grupa: 45—60 lat. Od tej ogólnej prawidłowości odbiega tylko znajomość losów duszy; tę prawdę najlepiej znają osoby w wieku 15—18, słabiej — ludzie w wieku 26—45, najgorzej zaś w kategorii wieku 46—60 lat.

Stopień akceptacji prawd wiary jest bardzo wysoki. Jego zróżnicowanie przedstawia tabela:

TAB. 12. PRZEKONANIA RELIGIJNE WEDŁUG KATEGORII WIEKU

Prawdy relig.	Wiek	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię	Ogółem
Trójca Św.	15—18	100,0	—	—	100
	19—25	95,4	2,3	2,3	100
	26—45	97,6	1,2	1,2	100
	46—60	100,0	—	—	100
	61 i więcej	100,0	—	—	100
Życie pozagro- bowe	15—18	98,2	—	1,8	100
	19—25	73,9	11,9	14,2	100
	26—45	91,8	4,7	3,5	100
	46—60	100,0	—	—	100
	61 i więcej	100,0	—	—	100
Pan Jezus	15—18	100,0	—	—	100
	19—25	95,4	2,3	2,3	100
	26—45	97,6	1,2	1,2	100
	46—60	100,0	—	—	100
	61 i więcej	100,0	—	—	100
Zmartwychwsta- nie	15—18	100,0	—	—	100
	19—25	73,9	9,5	16,6	100
	26—45	84,9	5,8	9,3	100
	46—60	96,4	—	3,6	100
	61 i więcej	100,0	—	—	100

Występuje dość duży odsetek osób wierzących we wszystkich kategoriach wieku. Wyżej wymienione prawdy najmocniej akceptują osoby starsze (powyżej 60 lat), grupa: 46—60 i młodzież od 15—18 lat. Jest rzeczą zrozumiałą, że ludzie, których życie liczy się już nie na lata, ale częstokroć na miesiące czy

dni, mocniej niż osoby młodsze akceptują prawdy religijne, takie jak np. życie pozagrobowe. Biorąc pod uwagę wszystkie cztery prawdy wiary, można twierdzić, że największy stopień uznania występuje wśród osób starszych, najniższy zaś — wśród młodych w wieku 19—25 lat. Zjawisko to — zdaniem ks. Piwowarskiego¹⁴ — tłumaczy się dwojako: po pierwsze — w okresie młodości kształtuje się światopogląd, co nie pozostaje bez wpływu na pewien kryzys religijny, po drugie zaś — zachodzące obecnie przemiany społeczne sprzyjają kształtowaniu się postawy laickiej, którą — być może — częściej spotyka się wśród ludzi młodych. Z tego, co powiedziano, wynika, że hipoteza wieku potwierdza się całkowicie w zakresie znajomości prawd wiary, natomiast tylko częściowo w przypadku akceptacji dogmatów. Wątpliwości dotyczą jedynie młodego pokolenia (19—25 lat), które najslabiej ze wszystkich grup afirmuje te prawdy.

c. Znajomość i akceptacja prawd wiary a struktura wykształcenia.

W badaniach nad religijnością w centralnej Polsce, stawia się hipotezę utrzymującą, że religijność kształtuje się w zależności od wykształcenia: im wyższe wykształcenie, tym niższa religijność i odwrotnie. Jest to pewna prawidłowość społeczna¹⁵ charakterystyczna dla naszych czasów.

W badanej zbiorowości rozpiętość wykształcenia nie jest zbyt duża, dlatego też uzyskane wyniki nie pozwalają na wyczerpującą ilustrację tej prawidłowości¹⁶.

TAB. 13. ZNAJOMOŚĆ PRAWD RELIGIJNYCH A STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA

Prawdy relig.					
Prawdy relig.	Wykształcenie	Poprawnie	Błędnie	Nie znają	Br. d.
Trójca Święta	Nieuk. podst.	91,2	2,8	6,0	—
	Podstawowe	87,2	5,6	7,2	—
	Nieuk. średnie	96,0	1,6	2,4	—
	Średnie	85,6	5,2	9,4	—
Pan Jezus	Nieuk. podstaw.	50,8	25,5	23,7	—
	Podstawowe	55,4	24,6	20,0	—
	Nieuk. średnie	63,2	30,5	6,3	—
	Średnie	58,6	26,2	15,2	—
Losy duszy	Nieuk. podstaw.	79,6	9,5	9,1	1,8
	Podstawowe	72,3	10,3	15,8	1,8
	Nieuk. średnie	90,4	5,7	2,1	1,8
	Średnie	69,3	12,5	15,8	2,4

Z powyższych danych wynika wniosek, że najlepiej znają prawdy wiary osoby ze szkołą średnią nieukończoną. Wśród tej kategorii osób większość stanowi młodzież aktualnie uczęszczająca do szkół. Nieco mniej wiadomości

¹⁴ Piwowarski Wł., Z badań nad percepcją... art. cyt. s. 151.

¹⁵ Piwowarski W. ks., Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowej Warmii, *Studia Warmińskie* 3 (1966) 155.

¹⁶ Liczebność osób posiadających wykształcenie w dobranej próbie przedstawia się następująco: bez szkoły — 7, nieukończone podstawowe — 67, podstawowe — 127, nieukończone średnie — 37, średnie — 14. Ze względu na szczupłość grupy „bez szkoły”, połączono te osoby przy analizach z grupą osób posiadających wykształcenie nieukończone podstawowe.

religijnych posiadają osoby z nieukończoną szkołą podstawową. Najslabiej zaś znają prawdy religijne osoby z ukończoną szkołą średnią. Wyjątek stanowi znajomość osoby Chrystusa. Pod tym względem przodują osoby z wykształceniem nieukończonym średnim, następnie — średnim, najmniej zaś wiedzą osoby, które nie ukończyły szkoły podstawowej.

TAB. 14. ZNAJOMOŚĆ SAKRAMENTÓW ŚW. A STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA (%)

Wykształcenie	I		wszystkie	II		
	znają	nie znają		niektóre	błędnie	wcale
Nieuk. podstaw.	97,3	2,7	86,4	10,9	0,7	2,0
Podstawowe	97,7	2,3	82,4	15,3	0,5	1,8
Nieuk. średnie	95,5	4,5	82,8	12,7	3,0	1,5
Średnie	93,5	6,5	84,4	9,1	3,8	2,7

W zakresie znajomości liczby sakramentów (I) i wyliczenia ich (II) nie dostrzega się większych różnicowań. Występują one natomiast w dziedzinie akceptacji prawd wiary.

TAB. 15. STOPIEŃ AKCEPTACJI PRAWD WIARY A STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA

Prawdy	Nieuk. podst.	Podstawowe	Nieuk. średnie	Średnie
Trójca Święta	tak	100,0	100,0	98,3
	nie	—	—	0,9
	wątpię	—	—	0,9
Życie poza-grobowe	tak	88,3	97,8	90,9
	nie	—	1,6	3,2
	wątpię	1,7	0,6	5,9
Pan Jezus	tak	99,0	98,6	98,0
	nie	—	—	1,2
	wątpię	1,0	1,4	0,8
Zmartwychwstanie	tak	97,1	95,0	85,8
	nie	—	2,0	4,9
	wątpię	2,9	3,0	9,3

Wspomniana wyżej hipoteza o zależności religijnej od wykształcenia znajduje w zasadzie potwierdzenie w zakresie akceptacji prawd wiary. Wyjątek stanowi tylko wiara w życie pozagrobowe; deklarujące ją osoby z wykształceniem nieukończonym średnim, nieznacznie przewyższyły kategorię osób ze szkołą: podstawową i podstawową nieukończoną.

d. Znajomość i akceptacja prawd wiary a struktura zawodowa.

Struktura zawodowa na terenie Puszczy Białej po ostatniej wojnie z roku na rok się zmienia w związku z podejmowaniem pracy poza gospodarstwem. Powstaje nowa warstwa społeczno-zawodowa, tzw. chłopci-robotnicy. Poszczególne kategorie zawodowe w badanej populacji nie są jednak tak liczne, aby można wyciągać daleko idące wnioski.¹⁷

¹⁷ Liczebność poszczególnych kategorii zawodowych w dobranej próbie przedstawia się następująco: rolnik — 139, chłop-robotnik — 35, robotnik — 24, pracownik umysłowy — 12, gospodyni domowa i nie pracujący zawodowo — 27, uczeń — 17.

TAB. 16. ZNAJOMOŚĆ PRAWD RELIGIJNYCH A KATEGORIA ZAWODU (w %)

Prawdy relig.	Zawód	Poprawnie	Błędnie	Nie znają	Br. danych
Trójca Święta	Rolnik	93,2	—	6,8	—
	Chłop-robotnik	80,0	9,3	10,7	—
	Robotnik	88,5	8,7	3,8	—
	Pracown. umysł.	86,6	5,3	8,1	—
	Gospod. dom. i nie prac. zawod.	91,7	0,7	7,6	—
	Uczeń	100,0	—	—	—
Pan Jezus	Rolnik	58,9	31,9	9,2	—
	Chłop-robotnik	55,2	27,5	17,3	—
	Robotnik	53,5	20,8	25,7	—
	Pracown. umysł.	60,0	26,7	13,3	—
	Gospod. dom. i nie prac. zawod.	47,7	30,0	23,3	—
	Uczeń	67,7	23,3	9,0	—
Losy duszy	Rolnik	81,6	7,1	11,3	—
	Chłop-robotnik	69,0	12,0	15,2	3,8
	Robotnik	66,7	16,5	13,8	3,0
	Pracown. umysł.	76,7	9,5	12,3	1,5
	Gospod. dom. i nie prac. zawod.	81,7	9,5	7,6	1,2
	Uczeń	91,7	2,4	4,0	1,9

Niełatwo uszeregować poszczególne kategorie zawodowe pod względem posiadanej wiedzy religijnej. Wnioski należy więc formułować bardzo ostrożnie. Grupę pierwszą stanowią uczniowie szkół średnich i zawodowych, grupę pośrednią — rolnicy i gospodynie domowe, na końcu zaś robotnicy, pracownicy umysłowi i chłopci-robotnicy.

W zakresie przyjmowania i uznawania prawd religijnych również trudno ustalić dokładną kolejność poszczególnych kategorii zawodowych.

TAB. 17. PRZEKONANIA RELIGIJNE A KATEGORIA ZAWODU (w %).

Prawdy religijne	Zawód	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię
Trójca Św.	Rolnik	100,0	—	—
	Chłop-robotnik	98,8	—	—
	Robotnik	97,4	1,2	1,4
	Pracownik umysłowy	96,9	0,9	2,2
	Gospod. dom. i nie prac. zawodowo	99,2	—	0,8
	Uczeń	100,0	—	—
Życie poza-grobowe	Rolnik	96,3	1,7	2,0
	Chłop-robotnik	90,6	4,4	5,0
	Robotnik	87,8	5,7	6,5
	Pracownik umysłowy	91,1	3,0	5,9
	Gospod. dom. i nie prac. zawodowo	92,5	4,4	3,1
	Uczeń	96,7	1,8	1,5

Prawdy religijne	Zawód	Wierzę	Nie wierzę	Wątpię
Pan Jezus	Rolnik	100,0	—	—
	Chłop-robotnik	100,0	—	—
	Robotnik	95,2	2,8	2,0
	Pracownik umysłowy	97,3	0,9	1,8
	Gospod. dom. i nie prac. zawodowo	100,0	—	—
	Uczeń	100,0	—	—
Zmar- twych- wstanie	Rolnik	98,8	—	1,2
	Chłop-robotnik	88,7	4,1	—
	Robotnik	84,6	5,0	10,4
	Pracownik umysłowy	91,3	3,0	5,7
	Gospod. dom. i nie prac. zawodowo	78,7	7,7	13,6
	Uczeń	97,5	—	2,5

Na pewno najwyższym stopniem akceptacji odznaczają się rolnicy i uczniowie. Inne kategorie zawodowe zajmują pozycje dalsze, raz wyższe, innym razem niższe, zależnie od poszczególnych prawd religijnych. Zawsze jednak chłopci-robotnicy zajmują wyższe pozycje w tabeli wiedzy religijnej oraz ich uznania niż robotnicy.

ZAKOŃCZENIE

W wyniku szczegółowo przeprowadzonych badań nad znajomością i afirmacją prawd wiary nasuwa się postulat podjęcia katechezy dla dorosłych, szczególnie zaś dokształcania religijnego reprezentantów starszych kategorii wieku. Duszpasterstwo powinno sobie uświadomić, że dotychczasowy katechumenat szkolny już nie wystarcza. Katechizacja dorosłych jest konieczna z następujących względów: 1. świadomość wiary chrześcijanina nie może pozostać na szczeblu nierozwiniętym; musi wzrastać równoległe do ogólnego rozwoju człowieka. Nie można w ciągu kilku lat nauczania szkolnego przekazać ludziom wiedzy religijnej, która ma im wystarczyć na całe życie. 2. Dorosły chrześcijanin musi stale otrzymywać pomoc Kościoła, żeby w duchu wiary umiał rozwiązywać problemy, jakie stawia przed nim współczesny świat. 3. Katecheza dorosłych ma uzdolnić rodziców do religijnego wychowywania swoich ochrzczonych dzieci. W tej dziedzinie nikt nie może zastąpić rodziców.

Tych wszystkich zadań w stosunku do dorosłych duszpasterstwo nie wypełni tylko poprzez kazanie. Zresztą jakość podawanych w kazaniach treści nasuwa wiele wątpliwości. Zamiast wykładu podstawowych prawd wiary, zawartych w czytaniach mszalnych, wierni muszą często wysłuchiwać kazań okolicznościowych, oddziałujących raczej na uczucia, niż na intelekt. Wydaje się, że obok kazania, powinny istnieć w pracy parafialnej również inne formy katechizowania dorosłych i te formy duszpasterstwo musi wypracować, aby nasz katolicyzm był bardziej świadomy i pogłębiony, a w konsekwencji by mógł się ostać w obliczu dokonujących się przemian.